

BIBLIOTEKA

E

SHTETIT

SH-93-32

99 97

GJIROKASTËR

**DHIMITËR S.
SHUTERIQI**

**Kur rëndte hëna
nëpër re**

tregime

154-P3-32

54.97

DHIMITËR S. SHUTERIQI

KUR RENDTE HËNA
NËPËR RE

tregime

80660
32704

Njeriu rrjedh nga majmuni

Pas pak ditësh që kthyem nga Mokra unë dhe babai, zbriti në Pogradec përsëri xha Markoja dhe erdhi të lahej me ne në liqen, andej nga Guri i Mëllozhit, në të dalë të qytetit, kur merr udhën për Elbasan. Atë ditë, që ta dini ju, unë kam mësuar për herë të parë se njeriu na rrjedhka nga majmuni!

Nuk isha akoma pesë vjeç dhe majmun nuk kisha parë, ndonëse për majmunin kisha dëgjuar, kur më bërtiste gjyshja e më shante «majmun!». Majmunin e merrja me mend si ndonjë soj maçoku, se gjyshja e kishte zakon që të më bërtiste e të më shante edhe «maçok», kur zemërohej me mua, bile «maçok pa bisht!» Ky soj maçoku, përveç bishtit që nuk e kishte, të tëra të tjerat i kishte si gjithë maçokët — edhe kokën, edhe mjaullimat e çirrat, edhe huqet, edhe dinakërinë. Ishte shamatar e zihej me majmunët e tjerë, si zihen maçokët midis tyre. Ne kishim plot maçokë të tillë në lagjen tonë Kala të Elbasanit dhe ishin të të gjitha ngjyrave e të të gjitha huqeve ose zakoneve, në daçi. Se, siç e dini, maçokët kanë kaq zakone, sa kanë edhe huqe. Ka prej tyre që të hanë mishin në kusi, tek është akoma duke vuar mbi zjarr. Të tillë guximtarë dhe trimoshë të prapë!

Një maçok i Haxhinushes, një plakë përballë shtë-

pisë sonë — për të cilën ju kam treguar se ishte ebe, domethënë mami — rrugicat e lagjes i kalonte me një hop nga njëra anë në tjetrën, pullaz më pullaz dhe s'kishte rast që të mos thyente tjegulla. Njerëzve iu fok¹⁾ një ditë prej ditësh dhe maçokun e gjetëm të helmuar në një vijë uji, tek kishte vajtur të shuante zjarrin me turirin në baltë e me bishtin bigë. Ai ishte i bardhë dëborë, po kishte në noçka ca grimëza të kuqërremta, si ta kishte surratin një folezë grerash. Mustaqet i kishte të rralla, sa mund t'i numëroje qimet, ashtu si të një shkurtabiqi të lagjes sonë, që emrin ia thoshin Trifon. Kështu që unë, kur mora vesh se njeriu na rrjedhka nga majmuni, e përfytyrova së pari majmunin si një maçok të Haxhinushes, po edhe si njëfarë Trifoni.

Xha Markoja, edhe pse njeri me shkollë, që kishte bërë edhe ndonjë mot mësues, me sa kujtohem unë nga ajo moshë fort e njomë, nuk besonte dot që njeriu të kishte rrjedhur nga majmuni, kur im atë përpiqej t'ia shpjegonte dhe t'i mbushte mendjen atë ditë që po la-heshim të tre te Guri i Mëllozhit. Babai, mund të them sot, nuk qe i thelluar në shkencën e prejardhjes së njeriut, por edhe xha Markoja e ndiente veten të fyer si njeri: njeriu, që bënte kaq e kaq mrekullira, të rrjedhka nga një soj majmuni, si ngulte këmbë zoti Filip?! Majmuni na ecte me katër këmbë, — njeriu me dy; majmuni na kishte bisht, — njeriu nuk na kishte; njeriu fliste, — majmuni bërtiste etj. etj.

— Lermë, aman more zoti Filip, se po më tromaks!²⁾ — e marr me mend unë tani se i thoshte xha Markoja tim eti, i tromaksur vërtet, ndërsa më kujtohet mirë se i tha: — Majmuni është një egërsirë tërë lesh!

Ai tha «tërë lesh» dhe unë atë çast vura re se xha Markoja, ashtu i zhveshur siç ishte brez e për-pjetë dhe po thekej në diell, na kishte kaq shumë lesh, sa ia kalonte edhe maçokut të Haxhinushes! A ishte kaq

1) U erdhi në majë të hundës.

2) Tremb, frikëson.

leshitor edhe Trifon shkurtabiqi atje në Elbasan? Maçoku e kishte leshin rudë e të bardhë dëborë; xha Markoja e kishte të kuqërremtë e të trazuar.

Im atë thoshte të vërtetën: ja, xha Markoja rridhte nga majmuni!

Unë t'anë ia kisha parë atje në Podgozhan. Ai ishte një plak i bardhë dëborë, me një kokë të vogël, që i humbiste në një bashkë të madhe flokësh e mjekre, si tjetër herë s'kisha parë njeri. M'u përfytyrua tani xha Markoja që do të bëhej i tillë kur të plakej, dhe kështu do të ngjante edhe më shumë me maçokun e bardhë të Haxhinushes. Pra, me mendjen time të vogël, i dhashë plotësisht të drejtë babait, që ngulfe këmbë e thoshte se njeriu na rrjedh prej majmunit, dhe nisa t'i shqyeja sytë nga xha Markoja. Kurse im atë, nga ana e tij, më çudiste dhe më ngjallte dyshime, sepse ai më s'kishte asnjë fije floku në kokë dhe nëpër trup ndonjë të rrallë fare. Mos kishte dhe njerëz që nuk rridhnin nga majmuni? Mundet që po. Ja dhe unë, nuk më dukej se ngjaja me ndonjë maçok.

M'u ngatërruan tërë këto gjëra në kokë si leshtë e majmunit.

Xha Markoja, i zemëruar sigurisht me veten, se, me arsyetimet e tim eti, ai duhej të pranonte të papranueshmen, kërceu në këmbë dhe nisi të rrëmbente zaje e t'i vërviste tutje me tërë forcën e krahut, aq sa kraharori i bënte guf. Gurët binin larg në liqen. Kishte krahë të fortë ustai. Im atë zuri të qeshte edhe më shumë me të dhe e marr me mend t'i ketë thënë një gjë të tillë: se ata njerëzit e parë, që rridhnin nga majmuni, ishin të fuqishëm shumë, sidomos në të flakurit e gurit, se ata me një gur e linin në vend një ari ose një elefant, po ta qëllonin në ballë, kurse prit kur liqeni të mbushej me klenë e me krapë të vrarë nga gurët që hidhte me aq tërsëllim ky ustai i inatosur i Podgozhanit.

Qeshi xha Markoja dhe u turr e kërceu e u zhyt në liqen për të dalë kushedi sa dhjetëra metra tutje, duke

turfulluar e duke notuar me forcë, kurse im atë u tall e i bërtiti:

— Tamam si një nga ata stërgjyshërit e parë të njeriut m'i çan zotrote ujërat, po noto, noto dhe nxito e na sill ata peshqit që vrave, sa pa t'i rrëmbyer zgalemët!

Unë atëherë e pyeta tim atë:

— Po mirë, more baba, ky xha Markoja, që ka lindur nga ai plaku i bardhë i Podgozhanit, që kur ka nisur të bëhet njeri, që ditën që lindi apo pastaj?

Kështu më ka treguar më pas im atë, që s'u kishte besuar veshëve dhe që kishte shtangur nga pyetja ime.

Babai nisi të më shpjegonte se kjo histori e rrjedhjes së njeriut nga majmuni na qenkësh një histori e gjatë, e gjatë shumë-shumë. Po ec e t'i tregosh një fëmije as pesë vjeç akoma se kur fillon një histori e gjatë shumë-shumë.

Për mua, domosdo, gjatësia e kohës matej me ditët që kisha. Ehu! Sa kohë kishte kaluar që kur më thoshin «Vuv i lalës»!¹⁾ Më dukej se nuk kishte dy javë a tri që kisha zënë të parën gurneckë në liqenin e Pogradecit dhe që kisha parë mbretin e koranëve të atij liqeni, që kisha zënë një koshariqe²⁾ me trofta në një rremë mulliri të Mokrës, që kisha pirë ujin e akullt të Leqinames dhe kisha shijuar dardhët e Velçanit, po sikur kisha vite! Këto tanimë nuk bënë pjesë në kohë, po në «histori», në përrallë: ishin larg, larg shumë-shumë.

Vështrova tim atë me habi e dyshim edhe një herë, meqë ai s'kishte gati asnjë qime në kokë e në trup, u ngushëllova ndoshta — ku ta dish? — se nuk isha dhe unë drejtpërdrejt, si xha Markoja, një këlysh majmuni dhe m'u deshën akoma shumë vjet që të kuptoja atë historinë e gjatë shumë-shumë të zhvillimit të lëmshit të dheut e të qenieve të gjalla që lindën përmbi të,

---

1) Memec i vëllait të madh.

2) Kosh i vogël.

historinë së fundi të prejardhjes dhe të njeriut «nga një lloj majmuni», si shkruante në një copëz të librave tona të leximit edhe Naim Frashëri vetë. Dhe kur i kujtoj këto, mund të qesh me vete me zë të lartë, sepse më del përpara fytyra dhe trupi i xha Markos nga Podgozhani, që ishte një burrë i hijshëm, dhe shoh plakun e tij në Podgozhan, të bardhë si dëborë, me atë fytyrë të kuqezë e të rrudhur si të një të porsalinduri.

Një tjetër tregim për Vangjushin

Për Vangjushin, shokun tim të fëmijërisë në Korçë, do t'ju tregoj edhe diçka tjetër.

Ju kam treguar se ai ishte një djalë i gjallë shumë, por edhe ca i sertë, edhe ca i llastuar, veç ama shok me besë e me zemër në dorë. Më donte dhe e doja shumë. Bashkë me Mihallaqin, ne, si të thuash, plotësonim njëri-tjetrin: Vangjushi me guximin, unë me maturinë, Mihallaqi me butësinë. Guximi i Vangjushit le ta kalonte ndonjëherë masën, matura ime le të mos ishte përherë model, kurse butësia e Mihallaqit le ta bënte më se një herë shokun tonë «qull». Sidoqoftë, treshja qëndronte.

Porse një ditë, unë e Vangjushi u zumë, «u prishëm». Ai s'deshi të më jepte fugën e vet që të lozja një çikë, një fugë të re, që nuk e lëshonte fare nga dora dhe kishte frikë se mos ia dëmtonim majën, apo s'desha unë t'i huaja një a dy prej detkavë të çelikut, që sapo m'i kishte gjetur im atë dhe që ishin të mrekullueshme. S'më kujtohet tani se kush u bë shkak zemërngushtësie nga ne të dy. Këmbyem ndonjë fjalë të thartë, pastaj desh u kacafytëm si dy kacagjela, po hyri Mihallaqi në mes. Vangjushi u zemërua keq edhe me të dhe na ktheu shpinën me një «mos ju pafsha sytë!» duke premtuar se do të na «zhdëpte» ndonjë ditë, njërin dhe tje-

trin. Mihallaqi heshti, kuptohet; unë s'e lashë pa një përgjigje të kripur.

Por edhe pse i zemëruar, shpejt nisa të ndieja një pezmatim ndaj vetes. Vangjushit ia njihja rrëmbimet, duhej të kisha lëshuar udhë. Mihallaqi, me sytë në lot, erdhi pas meje në shtëpinë time, që të mos më linte vetëm, por edhe që të mos mbetej vetëm, sigurisht.

Në shtëpi kishim një drekë të mirë, nuk di për çfarë feste. Mos kishte mbushur daja të pesëmbëdhjetë vjetët? Mundet. Por ajo drekë e pasur nuk na vajti mirë aspak, as mua, as Mihallaqit, të cilin nëna s'e la të shkonte në shtëpi.

Të gjithë e kuptuan shpejt se diç na kishte ngjarë, po ne s'rrëfenim. Gjyshja, si më e zonja, nuk më kandisi dot as ajo që të zbuloja të keqin. Mihallaqi i kishte ngrënë lotët dhe e mbante veten. Daja mbaj mend se tha:

— Punë çiliminjsh!

Ja dhe ky! «I madhi» ky! Dirsur mustaqja!

«Punë çiliminjsh!» mezi e përmbajta veten unë. Të dinte ai se ç'na kishte ngjarë! Ishim prishur me shokun më të besës. E përse? Për hiçmosgjë! Po edhe ai kokëshkëmbi Vangjush! Kisha faj unë? Le të më brente përbrenda se nuk isha pa faj, vetes nuk ia pohoja plot gojën. Ç'faj kishte Mihallaqi kaq i butë?

Tanimë dreka nuk po na shkonte të gjithëve. Dikush tha se pula nuk ishte pjekur sa duhej dhe se patatet nuk ishin fërguar mirë. Dikush tha se djathi i lakrorit mbante erë. Njëri nuk pëlqeu sultiashin, ku orizi nuk ndihej fare, se na qenkësh bërë bullumaç¹⁾. Mua, përkundrazi, më dukej se nëna dhe gjyshja s'kishin gatuar më mirë asnjëherë, tjetër se nuk më shkonte asgjë asaj dite fatkeqe. Mihallaqi sa mezi cimbiste pak nga të gjitha ngëc-ngëc.

E ndieja se domosdo do të më merrte vaji dhe kjo nuk vonoi, kur nëna foli, këtë radhë qortueshëm:

1) Squllur keq.

— More, po si i ke punët zotrote? Do rrëfesh se ç'ke? Po ty, more Mihallaq, nuk të vjen zor që hesht? Po mirë, Vangjushin ç'e bëtë, se me të ishit? Pse nuk e sollët edhe atë me vete, që ta mbanim për drekë? Të paktën ai edhe do të na rrëfente se ç'ju ka ngjarë, se Vangjushi është trim.

Është trim Vangjushi! Posi!

Unë, e dini se ç'proçkë bëra?

— Vdiq Vangjushi! — thashë.

Njerëzit u mbërthyen në vend, me pulë dhe lakror që u ra nga dora. Mihallaqi ngriti nga unë një palë sy të tmerruar. Nëna ia pat më në fund:

— Bo-o-bo-o!

Gjyshja në lot ia pat:

— Pa trego se si, mor i zi!

Unë lahesha në lot e dënësja, ndërsa Mihallaqit lotët i ishin bërë zhur nën qepalla.

— Pa trego ti, mor Mihallaq! — e shkundi im atë me të dy duart shokun tim të ngrirë.

Shoku seç mërmërinte nëpër dhëmbë, aq sa' s'e merrte vesh njeri. Ai u ngrit me rrëmbim nga sofa, ku u rrëzuan e kërcitën ç'kishte përpara, u derdh uji e u thye gota ku pinte, dhe u zhduk aq shpejt, sa s'u pa se si.

Kaq e çuditshme sa mund t'ju duket, kaq e vërtetë është: ne të tre, Vangjushi, Mihallaqi dhe unë, ishim shokë me besë e të pandarë, po prindërit tanë as që njiheshin midis tyre. Shokët e mi banonin në lagje të largëta prej lagjes së Lumit, njëri rrëzë Shëndëllisë, në fund të qytetit, tjetri matanë lumit, përtej pazarit, nga Radaneci. Ne na kishte lidhur shkolla dhe ky shoqërim i largët na pëlqente të treve, se bridhnim anët më të ndryshme të qytetit. Vendbanimet tona qenë nga më të lakmuarat, si për shëtitje, si për lodra, dimër e verë. Dimrit, kolovajzet!) më të mira ku mund të ishin, veçse në lumë dhe faqeve të kodrinave, për

---

1) Skitë në akull.